

PRAWA CZŁOWIEKA I ICH OCHRONA W EUROPIE

PRAWA CZŁOWIEKA I ICH OCHRONA W EUROPIE

Autorzy: dr Agnieszka Dybowska (ORCID: 0000-0002-3865-227X), dr hab. Arkadiusz Indraszczyk (ORCID: 0000-0001-9133-4062), dr Monika Niedziółka (ORCID: 0000-0001-5284-326X), dr Bartłomiej Suchodolski (ORCID: 0000-0002-6033-4825) – Uniwersytet w Siedlcach

Praca powstała jako część projektu „Prawa człowieka w społeczeństwie demokratycznym” realizowanego w ramach programu Jean Monnet finansowanego ze środków Komisji Europejskiej (nr umowy 101127230 — PCZ — ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH).

**Dofinansowane przez
Unię Europejską**

Praca jest publikowana na zasadach licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa (CC BY)

© Copyright by Uniwersytet w Siedlcach, Siedlce 2024

ISBN 978-83-67922-51-7

e-ISBN 978-83-67922-52-4

www.wydawnictwo-naukowe.uws.edu.pl
08-110 Siedlce | ul. Żytnia 17/19 | tel. 25 643 15 20

Projekt okładki, druk i oprawa: Kozak Druk

WPROWADZENIE

Prawa człowieka należą do najważniejszych zdobyczy demokracji. Są one instytucją poświęconą ochronie jednostki przed władzą polityczną. Pojedynczy człowiek jest bowiem podstawowym podmiotem w państwie demokratycznym. Współ z innymi obywatelami stanowi w nim suwerena, w którego imieniu rządzą przedstawiciele pełniący funkcje w następujących organach władzy: głowa państwa, parlament jako władza ustawodawcza, rząd jako władza wykonawcza i główne sądy jako władza sądownicza.

Przez długi czas rządów absolutystycznych jednostki nie tylko odczuwały zagrożenie, ale także narażone wręcz były na gniew monarchy i działania restrykcyjne z jego strony – i ze strony aparatu administracyjnego – w sytuacji, kiedy wyrażały opinie i poglądy niezgodne z tymi wyznawanymi przez króla. Owszem, niektórym stanom, przede wszystkim stanowi szlacheckiemu, udało się uzyskiwać pewne przywileje, które miały chronić przed bezwzględnością władzy. Panujący gwarantował w nich, że nikt ze stanu szlacheckiego nie będzie ukarany, zatrzymany ani aresztowany bez wyroku sądowego. Takim przywilejem dla polskiej szlachty był np. przywilej nadany w Jedlni (1430) i potwierdzony w Krakowie (1433) przez Władysława II Jagiełłę. Ale rozporządzenia takie chroniły tylko wybrany stan. Przełamanie tej bariery stanowej w Europie nastąpiło po raz pierwszy w 1688 r. w akcie Bill of Rights (Karta Praw) zaprzysiężonym w Anglii przez Wilhelma III Orańskiego. Model ten upowszechnił się w okresie rewolucji amerykańskiej i francuskiej pod koniec XVIII w., czego symbolami są francuska *Deklaracja praw człowieka i obywatela* z 1789 r. oraz Bill of Rights, czyli seria poprawek przyjętych do Konstytucji Stanów Zjednoczonych w 1791 r. Także w polskiej Konstytucji z 3 Maja 1791 r. zapisano rozszerzenie przywilejów szlacheckich na stan mieszczański.

Mogłoby się wydawać, że zmiana systemu z władzy absolutnej na władzę parlamentarną, trójpodział władzy i tym podobne – zapewnią jednostkom swobodę myśli i działania. Nic bardziej mylnego. Historia dowodzi bowiem, że każda władza chętnie korzysta z możliwości wymuszania posłuszeństwa, również siłą, jeżeli nie ma jednoznacznych zakazów stosowania takich metod. Przykładem niech będą choćby pacyfikacje wielu strajków robotników na całym świecie w XIX i XX w. Takie zakazy ustanawia wyłącznie system prawny, współcześnie mający postać stanowionych konstytucji, ustaw oraz aktów prawa międzynarodowego.

O ile prawa człowieka były wpisywane do porządków konstytucyjnych państw już w XIX i pierwszej połowie XX w., o tyle międzynarodowy system propagowania i ochrony praw człowieka zaczął być tworzony dopiero wskutek II wojny światowej. Pierwszeństwo w tym zakresie należy oddać koalicji anty-hitlerowskiej, która doprowadziła do utworzenia w 1945 r. Organizacji Narodów Zjednoczonych. O prawach człowieka wspomniano w *Karcie Narodów Zjednoczonych*, a w 1946 r. powołano Komisję Praw Człowieka, której powierzono przygotowanie odpowiednich aktów. Już 8 grudnia 1948 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło *Powszechną deklarację praw człowieka*. Nie był to jeszcze akt prawny wiążący sygnatariuszy, ale niewątpliwie był to kamień milowy w rozwoju współczesnego międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka.

W tym samym czasie, w pierwszych latach po II wojnie światowej, trwały w Europie dynamiczne prace nad instytucjonalnym sformalizowaniem współpracy z czasów konfliktu zbrojnego. Efektem było utworzenie 5 maja 1949 r. Rady Europy oraz pierwszej wspólnoty – Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (*Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali*, czyli traktat paryski, został podpisany 18 kwietnia 1951 r., a wszedł w życie 23 lipca 1952 r.). Już 4 listopada 1950 r. została otwarta do podpisów *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* przygotowana przez Radę Europy (weszła w życie 3 września 1953 r.). Konwencja ta stała się podstawą tworzenia europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Niestety, z uwagi na dwubiegunowy podział świata po II wojnie światowej, państwa tzw. Europy Wschodniej (lub bloku wschodniego) – zależne politycznie od ZSRR – mogły przystąpić do Rady Europy i konwencji dopiero wraz z odzyskaniem suwerenności po 1989 r. Rada nie zapominała jednakże o tym, że połowa kontynentu nie jest w niej reprezentowana. Aby podkreślić dążność do jego jednoczenia, jak również i niezadowolenie z tego, co działo się w bloku wschodnim, utworzono w ramach Zgromadzenia Doradczego Rady Europy Komitet do spraw Narodów Niereprezentowanych. Komitet ten współpracował z emigrantami politycznymi i tworzonymi przez nich organizacjami (jak np. Zgromadzenie Europejskich Narodów Ujarmionych, ang. Assembly of Captive European Nations, ACEN). Przez kilkadziesiąt lat emigranci z państw położonych wówczas za tzw. żelazną kurtyną podnosili na forum Komitetu, Zgromadzenia Doradczego Rady Europy, czasami również i ONZ, że w ich ojczyznach dochodzi cały czas do łamania podstawowych, politycznych praw człowieka, takich jak: wolność słowa, myśli i druku, wolne wybory, oraz zakaz stosowania tortur wobec więźniów politycznych.

Współcześnie mamy do czynienia z funkcjonowaniem praw człowieka tzw. trzech generacji. Pierwsza generacja to prawa naturalne (jak prawo do życia i wolności) i polityczne (wolność słowa, druku, wyznania, zakaz tortur itp.), które muszą być uznane i zagwarantowane przez władze państw. Druga generacja praw człowieka dotyczy sfery ekonomicznej i społecznej. Są to prawa, których ochroną władze państw powinny się kierować, ale nie muszą jej zapewniać obligatoryjnie. Przykładem jest choćby art. 25 *Powszechnej deklaracji praw człowieka*, stanowiący, iż „każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia socjalne”. Władze państw powinny podjąć działania, by umożliwić obywatelom osiągnięcie stanu wskazanego w tym artykule. Takimi działaniami są: określanie zasad polityki gospodarczej (np. określenie płacy minimalnej), jak również tworzenie i prowadzenie programów społecznych wspierających osoby, które z różnych przyczyn same nie osiągają wskazanej w art. 25 stopy życiowej. Trzecią generację praw człowieka stanowią prawa dotyczące środowiska naturalnego, zrównoważonego wzrostu gospodarczego itp. Ich charakter jest taki sam, jak praw drugiej generacji, czyli nakładają one na państwa obowiązek poszukiwania sposobów zapewnienia ich ochrony.

Prawa człowieka to już dość obszerny katalog. W tej krótkiej publikacji nie możemy zająć się nimi wszystkimi, chcemy raczej zwrócić uwagę na pewne z nich oraz uwarunkowania możliwości ich wprowadzania i realizowania. W dalszej części poruszone zostaną takie kwestie jak: gwarancja lokalnego i regionalnego zrównoważonego rozwoju jako prawo człowieka, gwarancja równej dostępności dla osób z niepełnosprawnościami w europejskim systemie praw człowieka, rola organizacji międzynarodowych w działaniach na rzecz praw człowieka oraz znaczenie integracji europejskiej dla ich funkcjonowania. Z charakteru tej publikacji wynika, że będą to wypowiedzi krótkie i syntetyczne.

Arkadiusz Indraszczyk

Agnieszka Dybowska

ROLA ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH W DZIAŁANIACH NA RZECZ PRAW CZŁOWIEKA

Kultura praw człowieka to przejawiające się w społeczeństwie indywidualnie i zbiorowo postawy wobec praw człowieka, zarówno w rozumieniu egzekwującego sprawiedliwość aparatu, jego instytucji i konkretnych norm prawnych, jak i ogółu nawyków i wartości związanych z akceptacją, oceną, krytyką i realizacją obowiązującego w tym zakresie prawa, w odniesieniu do danej zbiorowości w określonym czasie¹.

Kluczem do rozwoju praw człowieka jest promocja i edukacja. Działania takie prowadzą oczywiście instytucje publiczne, ale w szczególności – organizacje pozarządowe. Są one bardzo istotnym aktorem międzynarodowego dialogu na temat ochrony praw człowieka. Ustanawiają standardy, dokumentują naruszenia i lobbują na rzecz skutecznego egzekwowania praw człowieka.

Na początku XX w. kwestie rozpoznawania i przestrzegania praw człowieka leżały wyłącznie w kompetencjach poszczególnych państw. W tym czasie nie istniał żaden katalog praw człowieka ani też jakiegokolwiek uniwersalny system ich ochrony. Okrucieństwa II wojny światowej spowodowały, że jej zwycięzcy dążyli do ustanowienia forum rozmów pomiędzy krajami, aby w przyszłości nie powielać błędów historii. Forum tym stała się ONZ. 26 czerwca 1945 r. w San Francisco podpisano *Kartę Narodów Zjednoczonych*². Nie zawiera ona katalogu praw podstawowych, ale aż siedmiokrotnie podnosi kwestie związane z prawami człowieka. Obecnie Karta ta – wraz z paktami ekonomicznym i prawnym³ oraz *Powszechną deklaracją praw człowieka*⁴ – tworzy uniwersalny system ochrony praw człowieka w sensie podmiotowym i przedmiotowym.

¹ A. Dybowska, *Wpływ organizacji pozarządowych na rozwój kultury praw człowieka*, [w:] *Efektywność krajowych i międzynarodowych systemów ochrony praw człowieka – zagadnienia węzłowe*, J. Jaskiernia, K. Spryszak (red.), t. 1, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 368.

² *Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie, ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych*, San Francisco, 26 czerwca 1945 (Dz.U. 1947 Nr 23 poz. 90).

³ *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167); *Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 169).

⁴ *Powszechna deklaracja praw człowieka*, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r.

W trakcie tworzenia ONZ za partnera tego działania obrano organizacje pozarządowe (NGOs). Sama nazwa „organizacja pozarządowa” została po raz pierwszy sformalizowana w 1945 r. wraz z włączeniem jej do artykułu 71 *Karty Narodów Zjednoczonych*. Artykuł ten przyznaje bowiem Radzie Gospodarczej i Społecznej ONZ (ang. United Nations Economic and Social Council, ECOSOC) uprawnienia do „poczynienia odpowiednich ustaleń w celu konsultacji z organizacjami pozarządowymi, które zajmują się sprawami wchodzącymi w zakres jej kompetencji”⁵. Relacje między Radą a NGOjami zostały dalej sformalizowane w jej rezolucjach nr 1296⁶ i nr 1996⁷, które określiły kryteria statusu konsultacyjnego tych organizacji w ECOSOC. Obecnie z ONZ stowarzyszone są 1533 organizacje pozarządowe, z czego 634 – posiada status konsultacyjny przy Radzie Gospodarczej i Społecznej.

Bardzo ważny dla krzewienia kultury praw człowieka był udział ponad 800 organizacji pozarządowych w Światowej Konferencji Praw Człowieka, która odbyła się w Wiedniu w 1993 r. Konferencja ta stała się punktem zwrotnym w historii ONZ, ponieważ przyjęto w jej trakcie dokument *Deklaracja wiedeńska i program działania*⁸ – spowodowało to przyspieszenie prac na rzecz przestrzegania zasad wpisanych w *Kartę Narodów Zjednoczonych* oraz *Powszechną deklarację praw człowieka*. Można uznać, iż 7000 uczestników konferencji zdołało osiągnąć historyczne porozumienie odnośnie do tego, że prawa gospodarcze, społeczne, kulturalne, osobiste i polityczne są niepodzielne oraz wzajemnie od siebie zależne, dzięki czemu uzupełniają się nawzajem.

Dokument *Deklaracja wiedeńska i program działania* wzmocnił ważne zasady, w tym zasadę powszechności praw człowieka i zasadę obowiązku ich przestrzegania przez państwa. Jednoznacznie proklamowano w nim prawa kobiet oraz podkreślono konieczność walki z bezkarnością w zakresie łamania praw człowieka, m.in. poprzez powołanie stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego. W czasie konferencji podjęto decyzję o stworzeniu stanowiska Wysokiego Komisarza NZ do spraw Praw Człowieka.

Należy podkreślić, że organizacje pozarządowe pracują również nad dokumentowaniem naruszeń standardów praw człowieka. Prowadzone przez nie dochodzenia i gromadzone dowody są niezwykle istotne, ponieważ zwracają uwagę organizacji międzynarodowych, społeczności międzynarodowej i ogółu społeczeństwa na łamanie praw człowieka. Typową metodą zgłaszania

⁵ *Karta Narodów Zjednoczonych*, art. 71.

⁶ ECOSOC Resolution 1296 (XLIV), 23 maja 1968.

⁷ ECOSOC Resolution 1996/31, 25 lipca 1996.

⁸ *Vienna Declaration and Programme of Action*, The World Conference on Human Rights in Vienna, 25 June 1993.

naruszeń praw człowieka w poszczególnych krajach, jaką stosują NGOsy, jest badanie indywidualnych przypadków tych naruszeń (wywiady z ofiarami takich praktyk i ich świadkami) poparte informacjami o nadużyciach przekazywanymi z innych wiarygodnych źródeł.

Organizacje pozarządowe zajmują się także tworzeniem i wspieraniem mechanizmów egzekwowania prawa. Gdy międzynarodowe standardy praw człowieka zyskały na znaczeniu, NGOsy zaczęły inspirować ONZ do egzekwowania przestrzegania tych standardów. To dzięki lobbingowi tych organizacji powstały – np. w ramach Biura Wysokiego Komisarza do spraw Praw Człowieka – grupy robocze, zajmujące się kwestiami takimi jak zaginięcia, zatrzymania, tortury, zabójstwa, przemoc wobec kobiet i rasizm.

Organizacja Narodów Zjednoczonych była pionierem w zakresie tworzenia mechanizmów współpracy z NGOsami. Obecnie wiele organizacji międzynarodowych posiada szczegółowe procedury zapewniające zaangażowanie i aktywny udział trzeciego sektora w ich działaniach. Na przykład Rada Europy – zgodnie z przyjętym systemem aksjologicznym⁹ – prowadzi dialog i współpracuje z organizacjami pozarządowymi od początku swego istnienia. Już w 1952 r. przyznała status konsultacyjny wybranym międzynarodowym organizacjom tego typu. W kontekście ochrony praw człowieka bardzo istotne jest, że na podstawie *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*¹⁰ NGOsy mają prawo do obecności jako amici curiae na rozprawach przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Te, które zajmują się problematyką praw podstawowych, w tym zwalczaniem rasizmu i ksenofobii na szczeblu krajowym, europejskim lub międzynarodowym – podobnie jak inne zajmujące się tym instytucje (związki zawodowe, stowarzyszenia pracodawców, organizacje społeczne, zawodowe, religijne i filozoficzne, kościoły oraz szkoły wyższe) – współpracują także z Agencją Praw Podstawowych Unii Europejskiej. W tym celu Agencja stworzyła sieć współpracy, zwaną platformą praw podstawowych¹¹.

Organizacje pozarządowe odgrywają kluczową rolę w umożliwianiu ludziom rozpoznawania i artykułowania praw człowieka oraz walki o ich realizację we własnych społeczeństwach. Robią to nie tyle na zasadzie teoretycznego przedstawiania tych praw, co przede wszystkim – umożliwiania ludziom

⁹ Zob. A. Dybowska, *Europejskie polityki publiczne dla młodzieży – rys historyczny i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2022.

¹⁰ *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r.* (Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284).

¹¹ Zob. K. Rogaczewska, *Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015.

wypowiadania się i działania w sprawach publicznych. Oferują również środki na prowadzenie badań i rzecznictwo praw człowieka w konkretnych kontekstach społecznych. Można powiedzieć, że pomagają ludziom odkryć ich prawa, zrozumieć trudne sytuacje i działać na rzecz wspólnego dobra.

Literatura

- Dybowska A., *Europejskie polityki publiczne dla młodzieży – rys historyczny i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2022.
- Dybowska A., *Wpływ organizacji pozarządowych na rozwój kultury praw człowieka, [w:] Efektywność krajowych i międzynarodowych systemów ochrony praw człowieka – zagadnienia węzłowe*, J. Jaskiernia, K. Spryszak (red.), t. 1, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024.
- ECOSOC Resolution 1296 (XLIV), 23 maja 1968.
- ECOSOC Resolution 1996/31, 25 lipca 1996.
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie, ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych*, San Francisco, 26 czerwca 1945 (Dz.U. 1947 Nr 23 poz. 90).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r.* (Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284).
- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 169).
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167).
- Powszechna deklaracja praw człowieka*, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r.
- Rogaczewska K., *Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015.
- Vienna Declaration and Programme of Action*, The World Conference on Human Rights in Vienna, 25 June 1993.

Arkadiusz Indraszczyk

ZNACZENIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ DLA FUNKCJONOWANIA PRAW CZŁOWIEKA

Prawa człowieka stanowią holistyczny system, to znaczy są od siebie współzależne: aby zapewnione było jedno, muszą być jednocześnie zagrożowane inne – nie można ich stosować wybiórczo, a przynajmniej nie powinno się tak robić. Mimo iż część tych praw to prawa naturalne, a więc takie, jakie człowiek posiada z racji tego, że jest człowiekiem – nie są one zależne od nadania ich lub nie przez władze państwa – to jednak faktyczne korzystanie z nich zależy od tego, czy zostaną publicznie uznane. Tak samo jest z pozostałymi prawami, w szczególności politycznymi. Wiemy, że historia praw człowieka rozpoczyna się jako przeciwstawianie się absolutystycznym rządów jednostki, a później – różnym grupom zawłaszczającym władzę dla siebie i dążącym do podporządkowania sobie pozostałych mieszkańców państwa, narzucenia im własnego światopoglądu. Prawa człowieka mogą być zatem w pełni realizowane w systemach demokratycznych, w których suwerenem są obywatele i to oni bezpośrednio (np. w referendum) lub pośrednio (poprzez przedstawicieli, czyli parlamentarzystów) stanowią prawo w państwie i nim zarządzają.

Demokratyzacja państw europejskich nie jest uzależniona od tego, czy włączają się one w integrację w ramach Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej, czy też nie. Kiedy jednakże analizuje się historię Europy, nietrudno dojść do wniosku, że integracja ta bardzo ułatwia zarówno samo rozpoczęcie procesów demokratyzowania państwa, jak i później – ich utrzymanie i rozwijanie. Integracja budowana jest na wspólnych potrzebach i zagrożeniach, jak również na wspólnych wartościach. Bez tych ostatnich integracji nie ma – zostają tylko zwykłe sojusze, porozumienia, jakich w historii zawierano bez liku: łamano je lub nie realizowano ich postanowień. Wymownym przykładem problemów z samodzielnym utrzymaniem demokracji jest historia państw Europy Środkowej w latach 1919–1989. Kraje odradzające się (np. Polska), nowo powstające jako samodzielne byty (np. Estonia, Litwa, Łotwa, Finlandia, Królestwo Serbów Chorwatów i Słoweńców) i istniejące już przed wojną (np. Bułgaria, Rumunia) – przyjmowały ustrój demokratyczny wzorowany na francuskim i brytyjskim. I bardzo szybko, w ciągu około 10 lat, w większości z nich nastąpiło odejście od demokracji w kierunku autorytaryzmów kwestionujących część praw demokratycznych: przede wszystkim wolność słowa, druku i pluralizm polityczny. Skłócone ze sobą, przy braku jedności w Lidze Narodów,

nie zdołały obronić niepodległości i suwerenności w czasie II wojny światowej. Podobnie po jej zakończeniu narody tego regionu nie były w stanie samodzielnie obronić się przed narzuceniem im siłą rządów komunistycznych. Dopiero po odrzuceniu komunizmu na przełomie lat 1989/1990 w państwach tych nastąpił ponowny rozwój demokracji, przy dużym wsparciu ze strony Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej.

Integracja państw jest jednym z najlepszych sposobów na zapewnienie ochrony takich naturalnych praw człowieka, jak prawo do życia, prawo do wolności, prawo do własności oraz innych. Życiu człowieka zagrażały konflikty zbrojne. Przez długie wieki były one w zasadzie codziennością Europy. Przez stulecia powstawały idee i projekty wyeliminowania wojny z życia narodów europejskich dzięki integracji państw. Jerzy z Podiebradu (1420–1471), król Czech, wystąpił z koncepcją utworzenia związku chrześcijańskich władców europejskich (bez cesarza i papieża). Erazm z Rotterdamu (1467–1536) zakładał zgodność życia chrześcijańskiego z ludzką naturą (wielka rodzina narodów). Henryk IV (1553–1610), król Francji, wysunął koncepcję Stanów Zjednoczonych Europy (podział Europy na 15 państw na czele z Radą Generalną Europy). Immanuel Kant (1724–1804) w dziele *Projekt wiecznego pokoju* przedstawił koncepcję Stanów Zjednoczonych Europy – po raz pierwszy jako federację republikańską niepodległych państw/narodów.

Zwiększenie motywacji do poszukiwania wolności w integracji nastąpiło po 1815 r., kiedy to Europa Wschodnia i część Europy Południowej znalazły się pod berłami Romanowów, Habsburgów i Hohenzollernów. Całym Starym Kontynentem zarządzały wielkie mocarstwa (Cesarstwo Rosyjskie, Królestwo Pruskie, Cesarstwo Austriackie, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii, Królestwo Francji) oraz ustępujący tzw. chory człowiek Europy – Imperium Osmańskie. Pojawiły się pomysły: panslawizmu pod egidą Rosji, pangermanizmu lub Mitteleuropy pod egidą Niemiec, jak również utworzenia federacji politycznych (regionalnych lub całego kontynentu) – np. Stanów Zjednoczonych Europy, co proponował Wiktor Hugo, czy federacji państw postulowanej przez Wojciecha Bogumiła Jastrzębowskiego.

Poszukiwania lepszego bytu w formie zintegrowanych państw europejskich nie zaprzestano nawet po I wojnie światowej, kiedy to – wydawałoby się – narodził się i ukształtował świat państw narodowych. W Europie Środkowej zrodziły się pomysły: Międzymorza, federacji środkowoeuropejskiej, federacji naddunajskiej i inne, a wybijającym się wizjonerem w tym zakresie był Słowak Milan Hodža. W skali europejskiej zaś najśłynniejszym projektem była Paneuropa proponowana przez Richarda Coudenhove-Kalergiego oraz

opracowywany w 1929 r. na gruncie tej idei przez Francuza Aristida Brianda projekt Stanów Zjednoczonych Europy (SZE).

Niestety dla Europejczyków, a być może i dla świata, nie udało się tych projektów wcielić w życie. Być może powstanie SZE lub federacji regionalnej w Europie Środkowej sprawiłoby, że losy kontynentu po dojściu nazistów do władzy w Niemczech potoczyłyby się inaczej.

Dopiero tragizm wojny totalnej, konieczność odbudowy zrujnowanych państw, zagrożenie czerwonym totalitaryzmem (połowa Europy znalazła się pod wpływami ZSRR, a we Francji i Włoszech bardzo silne były partie komunistyczne), strach przed ponownym odrodzeniem się potęgi Niemiec, a także potrzeba poddania ich międzynarodowej kontroli – sprawiły, że na zachodzie Europy na kwestię integracji państw europejskich w końcu spojrzano poważnie. Utworzenie Ruchu Europejskiego, Unii Zachodnioeuropejskiej (1948), Rady Europy (1949) oraz Wspólnot Europejskich (Europejska Wspólnota Węgla i Stali 1951, Europejska Wspólnota Gospodarcza i Europejska Wspólnota Atomowa – 1957) – było tego efektem. Choć nie udało się wcielić w życie przygotowanych planów powołania Europejskiej Wspólnoty Politycznej i Europejskiej Wspólnoty Obronnej (1953), to i tak od 1945 r. zasadnicza część Europy – niemal ona cała – nie doświadcza wojny. Już niemal 80 lat trwa niebywały w dziejach Starego Kontynentu okres pokoju. Procesy integracyjne to jedna z najważniejszych przyczyn takiego stanu rzeczy. Gospodarczy sukces Wspólnot Europejskich, politycznie opartych na modelu demokracji liberalnej, sprawił, że dołączenie do nich stało się celem większości pozostałych poza nimi narodów europejskich. Wsparcie ze strony Wspólnot wspomagało procesy demokratyzacji w państwach, które wcześniej demokratycznymi nie były – jak Hiszpania za czasów generała Franco, Portugalia za czasów Salazara, Grecja za rządów junty wojskowej. Z uwagi na dwubiegunowy podział Europy, część państw – jak Austria, Szwecja, Finlandia – nie mogła zgłaszać akcesu do Wspólnot, dopóki naruszało to kruchą równowagę sił. Stało się to możliwe dopiero po upadku ZSRR, i niemal natychmiast (1995) zostały one przyjęte do Unii Europejskiej. Podobnie, choć zajęło to znacznie więcej czasu, stało się z państwami Europy Środkowej i Wschodniej.

Jedną z najważniejszych w procesie przyjmowania nowych państw do Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej jest (i zawsze była) kwestia przyjęcia przez te aspirujące państwa katalogu wartości unijnych, a w tym przede wszystkim – praw człowieka.

Literatura

- Indraszczyk A., *Historyczne inicjatywy integracji Europy Środkowej pomiędzy trzema morzami: Bałtyckim, Adriatyckim i Czarnym*, [w:] *Inicjatywa Trójmorza w wymiarze historycznym, geopolitycznym i gospodarczym*, A. Zbaraszewska, B. Dziewiałowski-Gintowt (red.), Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji w Poznaniu, Poznań 2019, s. 17–37.
- Indraszczyk A., *Polski ruch ludowy wobec integracji europejskiej*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce–Warszawa 2014.
- Indraszczyk A., *Zielona Międzynarodówka a integracja europejska*, „Myśl Ludowa” 2015, nr 7, s. 91–111.
- Łastawski K., *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2004.
- Prawo Unii Europejskiej z testami online*, J. Barcik, R. Grzeszczak (red.), C.H. Beck, Warszawa 2022.

Agnieszka Dybowska, Arkadiusz Indraszczyk

OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W UNII EUROPEJSKIEJ

W porządku prawnym Unii Europejskiej głównym dokumentem dotyczącym praw człowieka jest obecnie *Karta praw podstawowych*. Została ona przedstawiona w Nicei w 2000 r., a obowiązuje i posiada moc prawną od wejścia w życie *Traktatu z Lizbony*, co stało się 1 grudnia 2009 r. Do tego czasu Unia Europejska, a wcześniej Wspólnoty Europejskie, nie miała dokumentu w zakresie praw człowieka. Taki stan rzeczy wynikał z charakteru pierwszych Wspólnot (EWWiS, Euroatom i EWG) tworzonych w latach 50. XX w. Był on gospodarczy. Wspólnoty miały pokazać zarówno zdolność państw europejskich do głębokiego współdziałania, jak i profity ekonomiczne, które mogą one osiągnąć, jeżeli zdecydują się na takie pogłębione współdziałanie. Nie było jeszcze wówczas mowy o wspólnocie politycznej. Pominięcie tematyki praw człowieka można też wyjaśniać tym, że w czasie, gdy Wspólnoty tworzone, istniała już *Powszechna deklaracja praw człowieka* z 1948 r. oraz europejska konwencja praw człowieka z 1950 r., a prawa człowieka znajdowały się w porządku konstytucyjnym państw członkowskich.

Niemniej kwestie polityczne, w tym dotyczące praw człowieka, były podnoszone w debacie na temat zmiany charakteru Wspólnot już od początku ich istnienia. Państwa Wspólnot deklarowały poszanowanie praw człowieka w deklaracji kopenhaskiej z 1973 r. We wspólnej deklaracji Parlamentu Europejskiego, Rady Unii Europejskiej i Komisji Europejskiej z 5 kwietnia 1977 r. podkreślano z kolei pierwszoplanowe znaczenie, jakie instytucje Wspólnot przywiązują do ochrony praw podstawowych, wywodzących się z konstytucji państw członkowskich. Kolejne odniesienie się do praw człowieka znajdziemy: w preambule do Jednolitego Aktu Europejskiego z 1986 r., w której prawa podstawowe uznano za zagwarantowane w konstytucjach i ustawach państw członkowskich, w *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* oraz w *Europejskiej Karcie Społecznej*.

Tworząc Unię Europejską, wskazano w traktach, że uznaje ona prawa człowieka za nienaruszalne i niezbywalne (art. 2 *Traktatu o Unii Europejskiej*, dalej TUE) oraz że jednym z jej celów jest ich ochrona (art. 3 ust. 5 TUE). W traktatach tworzących UE znalazło się także kilka norm praw człowieka, takich jak równe traktowanie kobiet i mężczyzn w zakresie wynagradzania (art. 157 *Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej* – dalej TFUE), zakaz dyskryminacji z uwagi na przynależność państwową (art. 18 TFUE) czy swoboda przemieszczania się pracowników (art. 45 TFUE). Od końca lat 60. XX w.

w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości występuje powoływanie się na prawa człowieka. W szczególności odwołuje się on do europejskiej konwencji praw człowieka.

Jednakże dopiero na przełomie XX i XXI w. zdecydowano się na wyodrębnienie jako dokumentu o mocy prawnej *Karty praw podstawowych*. Po jej przyjęciu wprowadzono zmiany do TUE i w art. 6 ust 1. napisano: „Unia uznaje prawa, wolności i zasady określone w *Karcie praw podstawowych* [...], która ma taką samą moc prawną jak Traktaty”.

Ale już w traktacie z Maastricht (obiegowa nazwa TUE) z 1992 r., ustanawiającym Unię Europejską, powołano organ Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich. Jego statut i funkcje zostały określone przez Parlament Europejski w decyzji z 9 marca 1994 r. (zmieniona rozporządzeniem PE z 24 czerwca 2021 r.). Jako cele Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich wskazano: „poprawę ochrony obywateli i osób fizycznych lub prawnych mających miejsce zamieszkania lub statutową siedzibę w państwie członkowskim w związku z przypadkami niewłaściwego administrowania w instytucjach, organach i jednostkach organizacyjnych Unii Europejskiej, a co za tym idzie, zwiększenie otwartości i demokratycznej rozliczalności procesów decyzyjnych i administrowania w instytucjach UE”¹².

Formalnie Rzecznik – europejski ombudsman – rozpoczął działalność w 1995 r., jednakże w praktyce jego biuro, które ulokowano w Strasburgu, zainaugurowało ją 8 kwietnia 1997 r. Rzecznika wybiera Parlament Europejski spośród kandydatów, którzy uzyskali poparcie co najmniej 40 posłów do PE z przynajmniej dwóch państw członkowskich. Wyboru dokonuje się większością głosów. Odbywa się to każdorazowo po rozpoczęciu nowej kadencji Parlamentu, z możliwością reelekcji. Kadencja Rzecznika trwa tyle, co kadencja Parlamentu. Wyjątkiem jest sytuacja, kiedy jego urząd zostaje opróżniony w trakcie jej trwania – wówczas wyboru nowego Rzecznika dokonuje się niezwłocznie.

Europejski ombudsman rozpatruje skargi od obywateli Unii Europejskiej bądź zamieszkałych na jej terenie, a także skargi przedsiębiorstw i instytucji mających siedzibę w UE. Mogą one dotyczyć działań instytucji i organów Wspólnot Europejskich, z wyjątkiem Trybunału Sprawiedliwości i Sądu. Rozpatruje on skargi dotyczące różnych przypadków niewłaściwego administrowania, m.in.:

- nieuczciwego postępowania,
- dyskryminacji,

¹² Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, portal Noty tematyczne o Unii Europejskiej, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/18/europejski-rzecznik-praw-obywatelskich> (dostęp: 26.01.2024).

- nadużywania uprawnień,
- braku lub odmowy udzielenia informacji,
- nieuzasadnionej zwłoki,
- nieprawidłowej procedury.

Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich jest w pełni niezależny w wykonywaniu swej funkcji. Zgodnie ze swoimi zadaniami przeprowadza dochodzenia, które uważa za uzasadnione. Robi to bądź z inicjatywy własnej, bądź na podstawie skarg przedstawionych mu bezpośrednio lub za pośrednictwem członka Parlamentu Europejskiego – chyba że podnoszone fakty są lub były przedmiotem postępowania sądowego. Co roku przedstawia on Parlamentowi Europejskiemu sprawozdanie z wyników swoich dochodzeń.

Literatura

Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, portal Noty tematyczne o Unii Europejskiej, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/18/europejski-rzecznik-praw-obywatelskich>.

Prawo Unii Europejskiej z testami online, J. Barcik, R. Grzeszczak (red.), C.H. Beck, Warszawa 2022.

Bartłomiej Suchodolski

GWARANCJA LOKALNEGO I REGIONALNEGO ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO JAKO PRAWO CZŁOWIEKA

Prawa człowieka stanowią zespół praw i wolności przysługujących wszystkim ludziom. Postulują one poszanowanie najcenniejszych dla człowieka wartości, czyli m.in. życia, godności, wolności oraz swobodnego rozwoju¹³. Głównym celem rozwoju lokalnego i regionalnego jest podnoszenie poziomu jakości życia członków lokalnych i regionalnych wspólnot. Zapewnienie wszystkim ludziom wysokiej jakości ich życia, czyli jak najwyższego stopnia zaspokojenia ich potrzeb, uznać można za jedno z najważniejszych praw człowieka.

Rozważania na temat zrównoważonego rozwoju jako prawa człowieka należy rozpocząć od wskazania różnicy pomiędzy rozwojem lokalnym a rozwojem regionalnym. Po wprowadzeniu w 1999 r. reformy administracji samorządowej, zgodnie z którą przyjęty został trójstopniowy podział administracyjny kraju, za rozwój lokalny uznaje się proces zmian dokonujący się na terytorium gmin, miast i powiatów. Rozwojem regionalnym nazywa się natomiast rozwój dokonujący się na poziomie województw samorządowych¹⁴.

Według definicji zawartej w *Internetowej encyklopedii PWN*, rozwój może być rozumiany dwojako: jako „wszelki długotrwały proces kierunkowych zmian, w którym można wyróżnić prawidłowo po sobie następujące etapy przemian danego obiektu, wykazujące stwierdzalne różnicowanie się tego obiektu pod określonym względem”¹⁵ oraz jako „proces kierunkowych przemian, w którego toku obiekty danego rodzaju przechodzą od form lub stanów prostszych, niższych, mniej doskonałych do form lub stanów bardziej złożonych, wyższych, doskonalszych pod określonym względem”¹⁶. W sposób procesowy rozwój lokalny i regionalny postrzega m.in. R. Fedan, zdaniem którego rozwój taki jest to „proces zmian ilościowych i jakościowych, który

¹³ Prawa człowieka, strona Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, <https://wroclaw.sa.gov.pl/prawa-czlowieka,m,mg,361,330,332> (dostęp: 27.12.2023).

¹⁴ A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 14.

¹⁵ *Rozwój*, [w:] *Internetowa encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rozwoj;4009883.html> (dostęp: 27.12.2023).

¹⁶ *Ibidem*.

dotyczy danego obszaru w zakresie poziomemu życia ludności i funkcjonowania zlokalizowanych tam podmiotów¹⁷”. Podobnie rozwój lokalny definiuje A. Myna, według którego stanowi on świadomie inicjowany i kreowany przez podmioty rozwoju proces, zmierzający do kreatywnego, efektywnego oraz racjonalnego wykorzystania zarówno zasobów materialnych, jak i niematerialnych¹⁸.

Rozwój lokalny i regionalny przyjmować powinien postać rozwoju zrównoważonego, czyli takiego, który „zaspokaja obecne potrzeby bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania przez przyszłe pokolenia ich własnych potrzeb¹⁹” oraz stanowi „taki sposób gospodarowania, który łączy się z użytkowaniem, kształtowaniem zasobów środowiskowych, a także organizowaniem życia społecznego, aby docelowo dążyć do poprawy jakości życia²⁰”.

Przyjmuje się, że pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało wprowadzone przez żyjącego na przełomie XVII i XVIII w. niemieckiego księgowego i administratora górniczego – Hansa Carla von Carlowitza. Pierwotnie odnosiło się ono do gospodarki leśnej i „oznaczało sposób gospodarowania lasem polegający na tym, że wycina się tylko tyle drzew, ile może w to miejsce urosnąć, tak aby las nigdy nie został zlikwidowany, aby mógł się zawsze odbudować²¹”. Problem niezachowania równowagi leśnej w ujęciu przedstawionym przez Hansa Carla von Carlowitza można współcześnie z łatwością zaobserwować, oglądając np. zdjęcia satelitarne przedstawiające położoną na Morzu Karaibskim wyspę Haiti (Hispaniolę). Na zdjęciach tych bez trudu zauważyć można granicę pomiędzy Republiką Dominikańską a Republiką Haiti. Po stronie dominikańskiej zobaczymy zielone lasy, a po stronie haitańskiej – pustkowia. Jest to wynikiem radykalnie odmiennej polityki prowadzonej przez oba kraje: rząd w Santo Domingo prowadzi bowiem politykę leśną przyjazną naturze, natomiast rząd w Port-au-Prince – politykę, którą można nazwać rabunkową.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju w jej współczesnym rozumieniu została oficjalnie przyjęta na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r., ale jej historia jest dłuższa i związana zwłaszcza z pracami zespołu pod kierow-

¹⁷ R. Fedan, *Zarządzanie publiczne w procesie kreowania rozwoju lokalnego i regionalnego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2011, nr 20, s. 207.

¹⁸ M.W. Sienkiewicz, *Innowacyjny wymiar współczesnej polityki rozwoju lokalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, s. 33.

¹⁹ *Dokument roboczy w sprawie przygotowań do szczytu Rio+20 – międzyparlamentarne posiedzenie komisji Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych*, Komisja Ochrony Środowiska Naturalnego, Zdrowia Publicznego i Bezpieczeństwa Żywności, 28.02.2012, s. 2.

²⁰ M. Błaszak, *Budżet obywatelski a zrównoważony rozwój miast*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2023, s. 27.

²¹ Z. Strzelecki, *Rozwój zrównoważony podstawą polityki rozwoju woj. mazowieckiego*, „Studia KPZK” 2011, nr 142, s. 127.

nictwem Gro Harlem Brundtland²². W 1987 r. Światowa Komisja do spraw Środowiska i Rozwoju opublikowała bowiem jej raport zatytułowany *Nasza wspólna przyszłość*, w którym zdefiniowano zrównoważony rozwój. Podkreślono w nim również, że środowisko oraz rozwój są ze sobą ściśle związane, a co za tym idzie – powinny być traktowane jako jedno zagadnienie²³.

Według przyjętego w 2015 r. przez 193 kraje członkowskie ONZ dokumentu *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, zrównoważony rozwój na poziomie globalnym zmierzać powinien do wyeliminowania ubóstwa, przy jednoczesnej realizacji szeregu celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych²⁴. Agenda ta zawiera siedemnaście celów rozwoju zrównoważonego, które dotyczą pięciu obszarów²⁵:

1. **Ludzie** – eliminacja ubóstwa i głodu we wszystkich ich formach i wymiarach, zapewnienie wszystkim ludziom możliwości wykorzystania swojego potencjału z godnością, w zdrowym środowisku oraz zgodnie z zasadą równości.
2. **Planeta** – ochrona planety przed pogarszającym się stanem środowiska poprzez zrównoważoną konsumpcję i produkcję, zrównoważone zarządzanie surowcami naturalnymi oraz podejmowanie pilnych działań przeciwdziałających zmianom klimatycznym, przy równoczesnym wspieraniu zaspokajania potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń.
3. **Dobrobyt** – zapewnienie wszystkim ludziom godnego i satysfakcjonującego życia oraz dążenie do tego, aby rozwój gospodarczy, społeczny i technologiczny zachodził w zgodzie z naturą.
4. **Pokój na świecie** – budowa pokojowego i inkluzywnego społeczeństwa, wolnego od strachu i przemocy.
5. **Partnerstwo** – mobilizacja środków na rzecz zrównoważonego rozwoju w duchu wzmocnionej globalnej solidarności, koncentracja w szczególności na potrzebach najbardziej potrzebujących osób i na najbardziej wrażliwych grupach, współpraca wszystkich państw, stron i ludzi na całym świecie.

²² Ibidem.

²³ *Dokument roboczy w sprawie przygotowań do szczytu Rio+20...*, op. cit., s. 2.

²⁴ *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, <https://www.gov.pl/web/kultura/przekształcamy-nasz-swiat-agenda-na-rzecz-zrownowazonego-rozwoju-2030> (dostęp: 27.12.2023).

²⁵ *Zrównoważony rozwój i cele zrównoważonego rozwoju*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <https://www.unic.un.org.pl/strony-2011-2015/zrownowazony-rozwoj-i-cele-zrownowazonego-rozwoju/2860#> (dostęp: 27.12. 2023).

Szczegółową listę wszystkich celów zrównoważonego rozwoju, przyjętych w dokumencie *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, prezentuje grafika na rysunku 1.

Rysunek 1. Cele zrównoważonego rozwoju

Źródło: *Cele zrównoważonego rozwoju*, <https://www.un.org.pl/> (dostęp: 27.12.2023)

Wszystkie cele zrównoważonego rozwoju są ze sobą zintegrowane i tym samym – niepodzielne. Mają one charakter globalny i są uniwersalne. Uwzględniają jednak różne realia, możliwości i poziomy rozwoju w poszczególnych krajach²⁶.

Rozwój jest zjawiskiem permanentnym, ponieważ zmiany następują każdego dnia. Ważne jest jednak, aby odbywał się on zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego. Jedynie bowiem rozwój lokalny i regionalny, realizujący przyjęte cele zrównoważonego rozwoju, zapewnić może wysoką jakość życia obecnemu pokoleniu, jak również pokoleniom przyszłym. Jest również gwarantem, że w długiej perspektywie czasu życie ludzkie, czyli wartość najwyższa, przetrwa. Konieczność podejmowania działań zmierzających do zapewnienia zrównoważonego rozwoju jest obowiązkiem wszystkich ludzi i organizacji. Szczególnie jednak odpowiedzialność ta spoczywa na rządach państw oraz administracji publicznej wszystkich szczebli. Administracja publiczna decyduje bowiem o sposobach włączenia zadań związanych z realizacją celów rozwoju zrównoważonego do procesów planowania oraz polityk i strategii rozwoju.

²⁶ M. Błaszak, op. cit., s. 40.

Literatura

- Błaszak M., *Budżet obywatelski a zrównoważony rozwój miast*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2023.
- Cele zrównoważonego rozwoju*, <https://www.un.org.pl/>.
- Dokument roboczy w sprawie przygotowań do szczytu Rio+20 – międzyparlamentarne posiedzenie komisji Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych*, Komisja Ochrony Środowiska Naturalnego, Zdrowia Publicznego i Bezpieczeństwa Żywności, 28.02.2012.
- Fedan R., *Zarządzanie publiczne w procesie kreowania rozwoju lokalnego i regionalnego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2011, nr 20, s. 202–218.
- Prawa człowieka, strona Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, <https://wroclaw.sa.gov.pl/prawa-czlowieka,m,mg,361,330,332>.
- Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, <https://www.gov.pl/web/kultura/przekształcamy-nasz-swiat-agenda-na-rzecz-zrownowazonego-rozwoju-2030>.
- Rozwój*, [w:] *Internetowa encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rozwoj;4009883.html>.
- Sienkiewicz M.W., *Innowacyjny wymiar współczesnej polityki rozwoju lokalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019.
- Strzelecki Z., *Rozwój zrównoważony podstawą polityki rozwoju woj. mazowieckiego*, „Studia KPZK” 2011, nr 142, s. 126–142.
- Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Ziolo M., *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Zrównoważony rozwój i cele zrównoważonego rozwoju*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <https://www.unic.un.org.pl/strony-2011-2015/zrownowazony-rozwoj-i-cele-zrownowazonego-rozwoju/2860#>.

Monika Niedziółka

GWARANCJA RÓWNEJ DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W EUROPEJSKIM SYSTEMIE PRAW CZŁOWIEKA

W rozwoju systemu ochrony praw człowieka można wskazać trzy etapy: pierwszy – od upowszechnienia się idei do ukształtowania warstwy normatywnej na poziomie krajowym; drugi – od pojawienia się regulacji krajowych po przyjęcie rozwiązań międzynarodowych; a trzeci – to wyodrębnienie w prawie międzynarodowym systemu uniwersalnego i systemów regionalnych²⁷.

W odniesieniu do etapu pierwszego należy wskazać, że ideologiczne podstawy ochrony praw człowieka ukształtowały się już w epoce oświecenia. Prekursorami ich normatywnego uregulowania byli założyciele Stanów Zjednoczonych Ameryki, będący pod wyraźnym wpływem Johna Locke’a, Thomasa Paine’a oraz Karola Monteskiusza, a dokumentem rozpoczynającym ten proces była uchwalona w 1776 r. Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych. Z kolei w Europie – uchwalona w 1789 r. przez francuskie Zgromadzenie Narodowe *Deklaracja praw człowieka i obywatela*. Zatem od schyłku XVIII w. prawa człowieka przestały być już tylko i wyłącznie ideą, a zyskały rangę prawa, USA i Francja stały się zaś wzorami do naśladowania dla innych państw²⁸. Wówczas to prawa człowieka zaczęły się rozwijać na poziomie prawa krajowego i proces ten trwa do dziś.

Etap drugi to tworzenie międzynarodowej płaszczyzny dla ochrony praw człowieka. Rozpoczął się on po zakończeniu II wojny światowej. Powołana do życia w 1945 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych zadeklarowała w art. 55 *Karty Narodów Zjednoczonych* poparcie dla powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie. W 1948 r. ONZ uchwaliło *Powszechną deklarację praw człowieka*²⁹, która stała się pierwszym międzynarodowym katalogiem tych praw oraz zapoczątkowała proces konstruowania uniwersalnego, międzynarodowego systemu ich ochrony. Jednak stworzenie

²⁷ B. Liżewski, M. Myślińska, *Mechanizm ochrony praw człowieka w systemie Rady Europy i w systemie interamerykańskim (teoretyczna analiza prawno-porównawcza)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 21, <http://studiaiuridica.umcs.pl> (dostęp: 17.12.2023), s. 107.

²⁸ K. Motyka, *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Wydawnictwo Verba, Lublin, s. 113–125.

²⁹ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: 17.12.2023).

takiego systemu w praktyce okazuje się trudne. Powodem jest prawdopodobnie aktualny stan społeczeństwa, które współcześnie określa się mianem „postindustrialnego”. Zachodzą w nim procesy dyferencjacji funkcjonalnej i kulturowej, co znaczy, że – w kontekście funkcjonalnym – przestaje być ono homogeniczne, a staje się heterogeniczne, tworząc różne grupy o często sprzecznych interesach. Z kolei dyferencjacja kulturowa oznacza, że społeczeństwo nie jest w stanie wykształcić jednego uniwersalnego wzorca kulturowego. Z uwagi na to zachodzi zatem kształtowanie systemów regionalnych na poziomie międzynarodowym, co stanowi etap trzeci³⁰.

Europejski system ochrony praw człowieka uznawany jest za najdojrzalszy ze wszystkich systemów regionalnych. Wynika to z dość długiej tradycji kształtowania się idei ochrony praw i wolności na kontynencie europejskim. Na jego dzisiejszy kształt miały też wpływ doświadczenia obu wojen światowych. Po zakończeniu II wojny światowej demokratyczne państwa Europy Zachodniej zdecydowały się zbudować oficjalny, zinstytucjonalizowany system ochrony praw człowieka i demokracji, oparty na wspólnych wartościach i regułach. Działają w nim trzy organizacje, które wyznaczają standardy ochrony praw człowieka i kontrolują, czy państwa ich przestrzegają. Są to: Rada Europy, Unia Europejska oraz Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Opracowano tu także szereg dokumentów, z których najważniejsze to *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* z 1950 r. oraz *Karta praw podstawowych* (2000).

W europejskim systemie ochrony praw człowieka nie ma bezpośrednio mowy o prawach osób z niepełnosprawnościami, ale pośrednio się do nich nawiązuje. Niepełnosprawność zaś została opisana w *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* z 13 grudnia 2006 r.³¹ Jest to dokument, który powstał w celu zapewnienia jak najpełniejszej gwarancji ochrony praw człowieka osób z niepełnosprawnościami – uwzględniając ich podmiotowość oraz konieczność wprowadzania mechanizmów wyrównujących ich szanse. Konwencja jest jednym z najważniejszych dokumentów prawa międzynarodowego, odnoszących się w sposób bezpośredni i kompleksowy do sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Unia Europejska ratyfikowała ją jako organizacja w 2010 r.

Innym ważnym dokumentem europejskim jest przyjęta przez Komisję Europejską w marcu 2021 r. *Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030*³². Za pomocą tej zaplanowanej na dziesięć lat

³⁰ B. Liżewski, M. Myślińska, op. cit., s. 109.

³¹ (Dz.U. 2012, poz. 1169).

³² Europejska *Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030*, oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=pl> (dostęp: 12.11.2023).

strategii Komisja Europejska dąży do poprawy jakości życia osób z niepełnosprawnościami. Jest to kontynuacja poprzedniej strategii w tej sprawie, realizowanej w latach 2010–2020. Jej celem jest zapewnienie, by wszystkie osoby z niepełnosprawnościami w Europie, bez względu na ich płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię lub światopogląd, wiek lub orientację seksualną:

- mogły korzystać z przysługujących im praw człowieka,
- miały równe szanse i równy dostęp do uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym,
- były w stanie decydować gdzie, jak i z kim mieszkają,
- mogły swobodnie przemieszczać się w UE, niezależnie od ich potrzeb w zakresie wsparcia, i nie doświadczać dyskryminacji³³.

W nowej strategii przedstawiono także zestaw działań i inicjatyw w różnych dziedzinach i określono priorytety, takie jak:

- dostępność, czyli możliwość swobodnego przemieszczania się i pobytu, ale także uczestniczenia w procesie demokratycznym,
- zapewnienie godnej jakości życia, a także możliwości prowadzenia niezależnego życia – ponieważ strategia koncentruje się w szczególności na procesie deinstytucjonalizacji, ochronie socjalnej i niedyskryminacji w miejscu pracy,
- równe uczestnictwo, ponieważ celem jest skuteczna ochrona osób z niepełnosprawnościami przed wszelkimi formami dyskryminacji i przemocy, zapewnienie im równych szans i dostępu do wymiaru sprawiedliwości, edukacji, kultury, sportu i turystyki, a także równego dostępu do wszystkich usług zdrowotnych,
- rola UE jako lidera dającego przykład,
- zobowiązanie UE do realizacji tej strategii,
- promowanie praw osób z niepełnosprawnościami na całym świecie³⁴.

Ocenia się, że europejski system ochrony praw człowieka jest jednym z bardziej efektywnych systemów regionalnych. Prawdopodobnie wynika to z tego, że państwom udało się wypracować w jego ramach bardzo skuteczne mechanizmy egzekwowania ochrony praw człowieka, oraz z dużej jednorodności politycznej kontynentu. Niemal wszystkie państwa europejskie zaliczane są obecnie do grona państw demokratycznych. To na pewno ułatwia przestrzeganie standardów w kwestii praw człowieka, ale niestety nie oznacza, że w Europie nadal nie dochodzi do ich naruszeń.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

Literatura

Europejska *Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030*, oficjalna strona Unii Europejskiej, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=pl>.

Freeman M., *Prawa człowieka*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007.

Liżewski B., Myślińska M., *Mechanizm ochrony praw człowieka w systemie Rady Europy i w systemie interamerykańskim (teoretyczna analiza prawnoporównawcza)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 21, <http://studiaiuridica.umcs.pl>.

Motyka K., *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Wydawnictwo Verba, Lublin.

Powszechna deklaracja praw człowieka, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>.

PROJEKT „PRAWA CZŁOWIEKA W SPOŁECZEŃSTWIE DEMOKRATYCZNYM” REALIZOWANY W RAMACH PROGRAMU JEAN MONNET

Erasmus+ to program Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji, szkoleń, młodzieży i sportu. Jego zadaniem jest wspieranie uczniów, studentów, nauczycieli, wykładowców i wolontariuszy w prowadzeniu międzynarodowych projektów. Specjalnym modulem programu Erasmus+ jest program Jean Monnet, nazwany tak na cześć założyciela wspólnot europejskich Jeana Monneta (1888-1979), francuskiego polityka i ekonomisty. Program stwarza możliwości prowadzenia projektów promujących wspólne wartości Unii Europejskiej w obszarze szkolnictwa wyższego oraz w innych obszarach kształcenia i szkolenia. Działania Jean Monnet przyczyniają się do szerzenia wiedzy na temat zagadnień integracji Unii Europejskiej. Od chwili powstania programu w 1989 r. przeprowadzono w jego ramach 6537 działań w dziedzinie studiów europejskich. W przybliżeniu projekty te dotarły do 100 krajów na świecie i wzięło w nich udział 1000 uczelni wyższych. Każdego roku w realizację programu Jean Monnet zaangażowanych jest około 9000 nauczycieli akademickich.

W roku akademickim 2023/2024 do grona społeczności Jean Monnet dołączył Instytut Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu w Siedlcach (INPA), który otrzymał od Komisji Europejskiej grant badawczo-dydaktyczny na realizację projektu „Prawa człowieka w społeczeństwie demokratycznym”³⁵. Celem tego przedsięwzięcia jest upowszechnienie wiedzy na temat praw człowieka i ich ochrony. W trakcie jego realizacji planowane są: wykłady otwarte dla studentów, uczniów szkół średnich, jak również innych członków społeczności lokalnej; debata akademicka; webinaria dla pracowników samorządu terytorialnego oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych i społeczności lokalnej; międzynarodowa konferencja naukowa; oraz udział przedstawicieli INPA w międzynarodowych wydarzeniach dotyczących praw człowieka. Na zakończenie projektu wydane zostaną dwie publikacje o prawach człowieka: popularyzująca wiedzę w języku polskim oraz naukowa – w języku angielskim. Bieżące informacje na temat projektu publikowane są na stronie Instytutu (<https://inpa.uws.edu.pl/jean-monnet>) i jego profilu facebookowym (<https://www.facebook.com/inpauws>).

Zespół projektowy

³⁵ Numer umowy 101127230 – PCZ – ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	1
Agnieszka Dybowska, <i>Rola organizacji międzynarodowych w działaniach na rzecz praw człowieka</i>	4
Arkadiusz Indraszczyk, <i>Znaczenie integracji europejskiej dla funkcjonowania praw człowieka</i>	8
Agnieszka Dybowska, Arkadiusz Indraszczyk, <i>Ochrona praw człowieka w Unii Europejskiej</i>	12
Bartłomiej Suchodolski, <i>Gwarancja lokalnego i regionalnego rozwoju zrównoważonego jako prawo człowieka</i>	15
Monika Niedziółka, <i>Gwarancja równej dostępności dla osób z niepełnosprawnościami w europejskim systemie praw człowieka</i>	20
Projekt „Prawa człowieka w społeczeństwie demokratycznym” realizowany w ramach Programu Jean Monnet	24

**Dofinansowane przez
Unię Europejską**

**Wydawnictwo
Naukowe
UwS**

**Uniwersytet
w Siedlcach**

ISBN 978-83-67922-51-7